

*До спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.236.014 у Інституті держави і
права ім. В. М. Корецького НАН*

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата юридичних наук, доцента

Созанського Тараса Івановича

на дисертацію Ждиняк Наталії Петрівни

на тему

**«ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАБОРОНЯЮЧИХ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
НОРМ»,**

**подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія;**

кримінально-виконавче право

Актуальність обраної теми. Забороняючі кримінально-правові норми призначені забезпечити охорону найважливіших суспільних відносин від кримінально-протиправних посягань та запобігати вчиненню кримінальних правопорушень. Те, наскільки відповідній забороняючій кримінально-правовій нормі вдається виконувати своє функціональне призначення, демонструє така її характеристика, як ефективність.

Упродовж двадцяти років із часу прийняття Кримінального кодексу України (далі – КК України) 2001 року і донині він зазнавав численних змін. Як зазначає дисертант Ждиняк Н.П. їх унесено згідно із понад 220 законами, які приймалися з метою його вдосконалення. Проте на сьогодні і в доктрині кримінального права, і в законотворчій та правозастосовній практиці відсутні чіткі критерії того, як визначати ефективність норми, що свідчить про необхідність розробки науково обґрунтованого інструментарію для оцінки ефективності забороняючих кримінально-правових норм. На сьогодні як у правовій доктрині, так і у законотворчій практиці відсутні ґрунтовні та системні уявлення про сукупність властивостей, які повинні бути притаманні

забороняючій кримінально-правовій нормі, що володіє належною якістю. Відтак, стає нагальною потреба визначити та на законодавчому рівні закріпити не лише поняття якості забороняючої кримінально-правової норми, а й критерії, за якими здійснюватиметься експертиза вказаних норм на їх якість. Це повинні бути відповідні вимоги (правила), які слід врахувати під час прийняття норми, що надасть можливість ще до набрання чинності забороняючими кримінально-правовими нормами здійснити оцінку їх якості.

У дисертації автор актуалізує тему, обрану для дослідження, також і тим, що проблема змісту поняття ефективності забороняючих кримінально-правових норм та критеріїв для проведення оцінки їх ефективності та проблема якості забороняючих кримінально-правових норм і механізму їх реалізації або взагалі не досліджувалися в українській доктрині права, або ж вивчалися фрагментарно – у рамках розгляду інших питань.

Викладені у вступі в та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, переконують у тому, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, та недостатньо розробленими в юридичній науці, а тому – перспективні для дослідження. Отже, тема рецензованої дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук відповідає потребам сучасної юридичної науки, є актуальною, а саме дослідження є своєчасним. Актуальність теми належно обґрунтована у вступі до дисертації.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на усталених у кримінально-правовій науці положеннях. Про належний рівень достовірності значною мірою свідчить опрацювання здобувачем вагомого обсягу літературних джерел з різних галузей наукових знань (193 найменувань), використання національного законодавства та міжнародних нормативно-правових актів, аналіз судової практики.

Достовірність, повнота та об'єктивність отриманих результатів у значній мірі забезпечило використання автором комплексу загальнонаукових та спеціальних методів, які застосовувалися у взаємозв'язку. Зокрема, підготовка дисертаційного

дослідження у контексті поставлених завдань ґрунтувалась на використанні наступних методів: *аналіз та синтез* – для виділення властивостей, ознак ефективності забороняючих кримінально-правових норм та об'єднання їх у визначення поняття (підрозділ 2.1); *абстрагування та індукції* – з метою уявного відходу від несуттєвих властивостей, зв'язків, які характеризують поняття, що стосуються ефективності забороняючих кримінально-правових норм, із одночасним виокремленням їх найважливіших рис для одержання загальних висновків (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1, 3.2); *дедукції* – для поширення загальних висновків теорії ефективності правових норм на досліджуваній вид (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2, 2.3); *системно-структурний* – використовувався під час дослідження якості та механізму реалізації забороняючих кримінально-правових норм як пов'язаних та взаємообумовлених елементів ефективності забороняючих кримінально-правових норм, для визначення критеріїв розмежування ефективності забороняючих кримінально-правових норм зі суміжними поняттями (підрозділи 2.2, 3.1, 3.2); *порівняльно-правовий* – для порівняння правових позицій Верховного Суду України, Верховного Суду, Конституційного Суду України з подібних питань між собою та з практикою Європейського суду з прав людини (підрозділи 2.1, 3.1); *герменевтичний* – з метою тлумачення юридичних текстів, зокрема Конституції України, КК України, інших нормативно-правових актів (підрозділи 1.1, 2.1, 3.1, 3.2); *статистичний* – для вивчення матеріалів судової практики (підрозділи 2.1, 3.1).

Науково-теоретичну базу дослідження формують роботи із кримінального права, кримінології, загальної теорії права, інших галузей права (конституційного, кримінально-процесуального). Використано довідково-енциклопедичні видання та літературу з філософії.

Нормативну базу роботи склали Конституція України, положення кримінального законодавства України, нормативно-правові акти інших галузей права.

Емпіричну базу дослідження становить інформація, отримана завдяки аналізу матеріалів судової практики судів різних інстанцій в частині тлумачення та застосування кримінально-правових норм, зокрема постанов Верховного Суду України, Касаційного кримінального суду Верховного Суду та Великої Палати

Верховного Суду, а також рішення Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини.

Таким чином, дисертантка у своїй роботі продемонструвала високий теоретичний рівень викладу матеріалу, логіку дослідження, вміння застосовувати різноманітні методи наукового пізнання та аналізувати законодавчі акти, коректно полемізувати з іншими авторами, узагальнювати загально наукові та практично значущі висновки, аргументовано відстоювати власну точку зору як щодо предмету дослідження, так і щодо фундаментальних питань ефективності забороняючих кримінально-правових норм.

Усе це забезпечило обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукова новизна одержаних результатів. Зі змісту дисертаційної роботи та опублікованих здобувачем наукових праць випливає, що основні наукові положення, висновки і пропозиції сформовані автором самостійно, відображають особистий внесок дисертанта, характеризуються науковою новизною. До ключових положень, що містять наукову новизну слід віднести такі:

встановлено межі дослідження ефективності забороняючих кримінально-правових норм, під якими запропоновано розуміти період здійснення оцінки ефективності забороняючих кримінально-правових норм – зі створення забороняючої кримінально-правової норми до моменту вчинення кримінального правопорушення;

визначено, що критеріями ефективності забороняючих кримінально-правових норм є: 1) якість забороняючої кримінально-правової норми, що полягає у її змістовній оцінці; 2) механізм реалізації забороняючої кримінально-правової норми, що полягає у кількісній оцінці ефективності забороняючої кримінально-правової норми;

констатовано, що під ефективністю забороняючої кримінально-правової норми потрібно розуміти властивість норми, її якісно-кількісну характеристику, яка полягає у потенційній можливості та реальній здатності забороняючої кримінально-правової норми впливати на поведінку суб'єкта з метою утримання його від вчинення кримінального правопорушення під погрозою покарання і визначається якістю забороняючої кримінально-правової норми та механізмом її реалізації;

запропоновано умови ефективності забороняючих кримінально-правових норм поділяти на: ті, що забезпечують їх якість, і ті, що забезпечують дієвість механізму реалізації норм суб'єктами;

Також й інші наукові положення, які сформульовані в дисертації та в опублікованих працях, містять елементи наукової новизни та у значній мірі удосконалюють сучасне наукове пізнання проблеми, що є предметом дослідження Н.П. Ждиняк.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Зміст і структура дисертації відповідає меті та завданням, які сформульовані дисертантом, а також відображають її актуальність та наукову новизну. Дисертація характеризується логічним наповненням, відповідно до змісту, структура якого забезпечує комплексність та системність опрацювання проблематики ефективності забороняючих кримінально-правових норм.

Структура дисертації побудована логічно, у відповідності до поставлених перед дослідженням завдань. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У розділі 1 «Загальнотеоретичні засади дослідження ефективності забороняючих кримінально-правових норм» міститься два підрозділи.

Підрозділ 1.1 «Межі дослідження ефективності забороняючих кримінально-правових норм» демонструє, що відсутність наукового обґрунтування меж дослідження ефективності забороняючих кримінально-правових норм, призвело до різних позицій науковців щодо визначення поняття ефективності забороняючої кримінально-правової норми. Автором проведено розмежування реалізації та застосування забороняючих кримінально-правових норм та визначено критерії за якими потрібно розрізняти реалізацію та застосування забороняючих кримінально-правових норм (дія в часі, правовідносини, нормативне регулювання, суб'єкти, правові наслідки).

У підрозділі 1.2 «Підходи (концепції) до визначення ефективності забороняючих кримінально-правових норм» виокремлено такі методологічні підходи до розуміння ефективності забороняючих кримінально-правових норм: телеологічний (цільовий), аксіологічний та економічний.

Розділ 2 «Поняття та види ефективності забороняючих кримінально-правових норм» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття ефективності забороняючої кримінально-правової норми»* обґрунтовано, що ефективність забороняючих кримінально-правових норм повинна досліджуватися комплексно, у єдності якісної та кількісної оцінки ефективності забороняючої кримінально-правової норми.

У підрозділі 2.2. *«Співвідношення ефективності забороняючих кримінально-правових норм та суміжних понять»* зазначено, що у контексті визначення співвідношення між ефективністю забороняючих кримінально-правових норм і суміжними поняттями, поняття ефективності забороняючих кримінально-правових норм і поняття економічності, корисності, оптимальності, соціальної цінності, істинності, якості є різними за змістом. Відтак ефективність забороняючих кримінально-правових норм і суміжні поняття (економічності, корисності, оптимальності, соціальної цінності, істинності, якості) потрібно розмежовувати, оскільки вказані характеристики властивостей забороняючих кримінально-правових норм різняться як за змістом, так і за показниками, кожне з них має своє значення.

У підрозділі 2.3. *«Види ефективності забороняючих кримінально-правових норм»* встановлено, що залежно від предмету дослідження та обраного методологічного підходу, що застосовується, можна розглядати: юридичну та соціальну ефективність, ефективність у широкому та вузькому значеннях. Автором наголошено, що, з огляду на особливості забороняючих кримінально-правових норм, поділ на види ефективності забороняючих кримінально-правових норм, який має не лише теоретичне, але й практичне значення, – це поділ ефективності забороняючих кримінально-правових норм на потенційну та реальну.

Розділ 3 «Характеристика ефективності забороняючих кримінально-правових норм» містить три підрозділи.

Підрозділ 3.1 *«Якість забороняючих кримінально-правових норм»* присвячений двом критеріям визначення якості забороняючих кримінально-правових норм, а саме 1) внутрішня досконалість – сукупність властивостей забороняючої кримінально-правової норми, які характеризують її зміст; 2) зовнішня

досконалість – сукупність властивостей забороняючої кримінально-правової норми, які характеризують її форму, що виражається у кримінально-правовому приписі.

У підрозділі 3.2 «Механізм реалізації забороняючих кримінально-правових норм» виділено два найважливіші аспекти у механізмі реалізації забороняючих кримінально-правових норм: 1) перший – попереджувальна дія забороняючої кримінально-правової норми, що визначається її якісними властивостями; 2) другий – інтелектуальною та вольовою діяльністю конкретної особи, яка визначає, який шлях: правомірної чи кримінально-протиправної поведінки обрати для себе. Розкрито зміст та структуру механізму реалізації забороняючих кримінально-правових норм. Зазначено, що структурними елементами механізму реалізації забороняючих кримінально-правових норм є: правовий засіб (нормативна основа), об'єкт, суб'єкт та соціально-правовий зв'язок.

У підрозділі 3.3 «Умови ефективності забороняючих кримінально-правових норм» виокремлено та проаналізовано умови ефективності забороняючих кримінально-правових норм. Зазначено, що умови ефективності забороняючих кримінально-правових норм потрібно поділяти на: умови ефективності забороняючих кримінально-правових норм, що забезпечують їх якість та умови ефективності забороняючих кримінально-правових норм, що забезпечують дієвість механізму реалізації норм суб'єктами.

Дисертація виконана українською мовою. Стиль викладення матеріалу – науковий. Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Дисертаційне дослідження Н.П. Ждиняк містить вагомі результати, які в сукупності вирішують важливу наукову проблему кримінального права, а також забезпечують розв'язання цілого ряду практичних питань. Викладені в ньому наукові положення заповнюють низку прогалів, які існували в теорії кримінально-правової науки, є основою для подальших досліджень, вдосконалення правозастосування, юридичної освіти.

Повнота викладу наукових положень в опублікованих працях. Результати дослідження повною мірою відображені в наукових статтях і тезах доповідей автора на наукових і науково-практичних конференціях. Основні результати дисертації висвітлено у 15 наукових працях, із яких 4 статті – у наукових фахових

виданнях України, 1 стаття – в іноземному науковому виданні, а також 10 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи підтверджується можливістю використання розроблених дисертантом рекомендацій, положень та пропозицій у науковій, законотворчій та науково-педагогічній діяльності.

Поряд з вищезазначеними позитивними положеннями роботи, вона містить і деякі дискусійні положення, зокрема:

1. В роботі авторкою запропоновано критерії ефективності кримінально-правових норм, якими є: якість забороняючої кримінально-правової норми, що полягає у її змістовній оцінці та механізм реалізації забороняючої кримінально-правової норми, що полягає у кількісній оцінці ефективності забороняючої кримінально-правової норми. Однак, при цьому залишається незрозумілим: хто і за якою шкалою повинен оцінювати якісний зміст забороняючої кримінально-правової норми? а також яким чином кількісний показник оцінюватиме ефективність кримінально-правової норми?
2. Потребує окремого додаткового пояснення позиція авторки щодо оцінки потенційної ефективності забороняючої кримінально-правової норми та критеріїв її визначеності (стор.61). Авторка зазначає, що, для виконання своїх функцій та завдань, забороняючі кримінально-правові норми повинні бути наділені такими властивостями, які б забезпечили охорону найважливіших суспільних відносин від кримінально-протиправних посягань, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Ці властивості визначені наперед і закладаються законодавцем при прийнятті норми, тобто мова йде про певну сукупність властивостей забороняючих кримінально-правових норм, необхідних і достатніх для врегулювання відповідних суспільних відносин. Власне, вони визначатимуть якість забороняючої кримінально-правової норми, якість як змісту, так і форми забороняючих кримінально-правових норм. Однак, що це за сукупність властивостей, які дають можливість врегулювання суспільних відносин, і яким чином вони визначатимуть якість змісту та

форми забороняючих кримінально-правових норм – не зрозуміло.

3. Авторка зазначає, що вдосконалила підхід, за яким реалізація забороняючих кримінально-правових норм відбувається у межах попереджувальних правовідносин, під якими слід розуміти врегульовані нормами кримінального права суспільні відносини, що виникають між державою та особою, котра може підлягати кримінальній відповідальності, та мають своїм змістом їх взаємні права й обов'язки і спрямовані на охорону найважливіших суспільних відносин шляхом встановлення у КК України кримінально-правової заборони та передбачення кримінальної відповідальності за її недодержання. Однак, цікаво було б почути її позицію щодо врегулювання таких суспільних відносин, у випадку, коли вони виникають між державою та юридичною особою.
4. Загалом, варто погодитись з позицією авторки про те, що ефективність забороняючих кримінально-правових норм за ознакою якості, забезпечується соціальною обумовленістю, відповідністю цих норм об'єктивним закономірностям розвитку суспільства, положенням Конституції, ратифікованими міжнародними договорами та інше. Однак, авторка чомусь не звертається до судової практики – ані вітчизняної, ані ЄСПЛ. Таким чином можна припустити, що на її думку, судова практика жодним чином не впливає на формування ані якісної, ані кількісної оцінки ефективності забороняючих кримінально-правових норм.
5. Потребує більш детального пояснення також і теза, що сам поділ ефективності забороняючих кримінально-правових норм на потенційну та реальну має практичне значення (стр. 10, 94).

Загалом висловлені критичні зауваження істотно не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження, оскільки більшість із них є дискусійними або можуть бути предметом обговорення в ході прилюдного захисту дисертації.

Дисертація Ждиняк Наталії Петрівни на тему «**Ефективність забороняючих кримінально-правових норм**» є самостійною, комплексною, завершеною працею, що містить нові науково обґрунтовані результати проведених досліджень, які

розв'язують поставлені наукові завдання. Тому, за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю і достовірністю, науковою і практичною значущістю отриманих результатів, повнотою їх викладення в опублікованих дисертантом наукових працях, а також за оформленням дисертація відповідає вимогам, які встановлені у п.п. 11, 12 і 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, і які висуваються до кандидатських дисертацій.

На підставі викладеного вважаю, що дисертація Ждиняк Наталії Петрівни на тему «**Ефективність забороняючих кримінально-правових норм**», є завершеною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують конкретну наукову задачу, яка має істотне значення для науки кримінального права та кримінології. Автор дисертації — Ждиняк Н.П. на основі публічного захисту заслуговує присвоєння йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

Перший проректор Львівського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Т.І. Созанський